

دانشجویان و اوقات فراغت

<?xml encoding="UTF-8?">

چکیده

چگونگی گذران اوقات فراغت دانشجویان، موضوع تحقیق حاضر است. این تحقیق توصیفی است و به روش میدانی انجام گرفته و حاوی نتایج زیر است : عمده فعالیت‌های دانشجویان عبارت است از : مطالعه مطبوعات، 93٪؛ گوش دادن به رادیو، 33٪، رفتن به سینما، اندکی از دانشجویان. اهم آرزوهای دانشجویان، پرداختن به فعالیت‌های فرهنگی، هنری، سیاسی و ورزشی است. عمده مشکلات دانشجویان برای گذران اوقات فراغت عبارت است از : مشکلات مادی، اجتماعی، خانوادگی و تربیتی. محقق برای گذران بهتر اوقات فراغت دانشجویان امور زیر را پیشنهاد می کند :

نمایش فیلم‌های مورد علاقه جوانان، تامین خوابگاه در نزدیکی مراکز عمومی، ایجاد مراکز ورزشی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، ایجاد جذابیت در برنامه های رادیویی مناسب جوانان و توسعه کار دانشجویی.

کلید واژه ها : 1- اوقات فراغت 2- دانشجویان 3- فعالیت‌های دانشجویان 4- آرزوهای دانشجویان 5- مشکلات دانشجویان.

1. مقدمه

از قرائن چنین بر می آید که نه فقط گذراندن اوقات فراغت از دیرباز مورد توجه اندیش مندان بوده، بلکه می توان حدس زد که مردم عادی نیز عملاً به آن توجه داشته اند. به بیان دیگر، نه تنها متفکران جامعه در این اندیشه بوده اند که برای پرکردن ساعات بیکاری مردم چه باید کرد، بلکه عامه مردم نیز گاه و بیگاه از خود می پرسیده اند : «حالا چه کنم؟»

از سوي دیگر، هرگاه در نگاهی گذرا این موضوع را بر حسب سیر تحول فعالیت‌های اجتماعی بررسی کنیم، می بینیم، در نخستین جوامع متکی به دامداری و کشاورزی چنین مساله ای نمی توانست مطرح باشد. اما به محض آنکه عده ای صاحب دام یا زمین زراعی فراوان شدند و برای اداره آن عده ای دیگر را به خدمت گرفتند، رفته رفته هرچه بیشتر به نیروی کار دیگران متکی شدند و خودشان وقت کمتری به این کارها اختصاص دادند، پرسش گذراندن اوقات فراغت - حداقل برای معدود افراد مرفه و عملاً بیکار یا کم کار جامعه که از دسترنج دیگران زندگی می کردند - به صورت جدی تر مطرح می شد.

در عصر ما، مساله اوقات فراغت و شیوه های گذران آن از ابعادی متفاوت با جوامع کهن مطرح شده است. به تعبیر دیگر، امروزه فقط اندیش مندان و صاحبان مکنت به این قضیه نمی اندیشند، بلکه هر کس در هر مقام و پایگاهی به آن فکر می کند تا برای گذران اوقات فراغت خود و فرزندانش چگونه برنامه ای طرح ریزی نماید که سودمند و سازنده باشد. مخصوصاً، به علت توسعه فن آوری و استفاده از دستگاه‌های خودکار، روزها و ساعات اشتغال افراد کمتر می شود و این فکر بیشتر قوت می گیرد که ساعات بیکاری را چگونه باید سپری کرد.

در مقاله حاضر این سؤال از زاویه ای محدود، یعنی از دید عده ای دانشجو بررسی شده است.

2. نگاهی به آرای اندیش مندان

اگرچه می توان برای پیداکردن ریشه های اندیشه و اظهارنظر درباره گذران اوقات فراغت به گذشته های دور و نزدیک رفت و نظریات متفکران را دنبال کرد، اما (1) برای رعایت اختصار، فقط به نقل چند نمونه اکتفا می کنیم :

ابتدا مطلبی از کتاب هشتم سیاست، از تالیفات ارسطو را مرور می کنیم :

«اوقات فراغت، فی نفسه شادی بخش و خوشحال کننده و منشا لذت است. طعم این لذت را کسانی می چشند که دارای اوقات فراغت هستند و افراد پرمشغله از آن محروم اند. بنابراین، تعدادی رشته یادگیری و تربیتی وجود دارد که تحصیل در آنها باید با دید لذت بردن از اوقات فراغت باشد و به خاطر خودشان برای آنها ارزش قائل شویم». (2)

به طوری که از این سخنان بر می آید، ارسطو به اوقات فراغت از دید لذت بخش بودن این اوقات و فعالیت های مرتبط با آن می نگرد. از این رو، به مربیان توصیه می کند که کودکان و نوجوانان را برای گذراندن این اوقات به گونه ای آموزش دهند که بتوانند از آن لذت ببرند و این لذت «فی نفسه» باشد نه وابسته به منافع مادی و اقتصادی و اجتماعی آن.

در عصر حاضر، متخصصان آموزش و پرورش، روان شناسان و جامعه شناسان بیش از دیگران به این موضوع التفات دارند و در باره آن بررسی و اظهارنظر می کنند. همچنین، مراکز دانشگاهی و پژوهشی به این قضیه توجه خاصی مبذول می دارند، به طوری که تعداد بررسی های انجام شده در این مورد بسیار قابل ملاحظه است.

«دوروتی راجرز» بین برنامه ریزی اوقات فراغت کودکان و زندگی بزرگسالان رابطه می بیند؛ هرچند عقیده دارد که قسمتی از این اوقات را باید در اختیار اشخاص قرار داد تا به دلخواه و بر حسب ذوق و ابتکار خود از آن استفاده کنند. او می گوید :

«طبق سنت، دنیای اوقات فراغت کودک، دنیای خودش بود که در آن هرچه را دوست داشت، انجام می داد».

با این وصف، تعیین برنامه برای اوقات فراغت به کنترل نسبی مدرسه بر اوقات فراغت منتهی می شود و ممکن است در نهایت به کنترل کامل برسد. این حکم در مورد گروه بندی بزرگسالان برای ایجاد فعالیت در ساعات فراغت تحت عناوین مختلف، نظیر شرکت در گروه های مذهبی و هنری و مانند آن نیز صدق می کند. بی شک، فعالیت های اوقات فراغت در تقویت رشد کودکان مؤثر است، اما رسمیت دادن به تعلیمات اوقات فراغت ممکن است هدف های اساسی آن را - که ابتکار فردی، سازگاری گروهی در امور غیررسمی، و برکناری از مسؤولیتهای تحصیلی مشکل و جدی است، - از بین ببرد. (3)

«سیداحمد احمدی» به توسعه صنعت و عنوان شدن گذران اوقات فراغت به روش سال های اخیر، توجه خاصی مبذول داشته، معتقد است که مخصوصاً در ایام تعطیلات تابستانی، مساله اوقات فراغت محصلان مطرح می شود که باید برای آن برنامه ریزی کرد. به بیان خودش :

«هرچه جامعه به طرف صنعتی شدن پیش رود، وقت اضافی و اوقات فراغت بیشتر می شود. تعطیل ساعات کار باعث افزایش وقت فراغت می شود...» هرچند با پایان یافتن ماه های تحصیل و شروع تعطیلات تابستانی مساله گذران اوقات فراغت دانش آموزان پیش می آید و طبعاً نیاز به برنامه ریزی و استفاده صحیح از این اوقات دارند».

«ایورموریش» می گوید :

«ضمن اینکه افراد را برای انطباق پذیری تربیت می کنیم، لازم است آنان را برای استفاده از اوقات فراغت نیز تربیت کنیم. در نهایت، ما افراد را برای زیستن، یعنی برای داشتن زندگی تا حد ممکن کامل و متعادل در جامعه تربیت می کنیم.» (5)

او سپس اضافه می کند که دلیل ازدیاد طرفداران تربیت برای گذراندن اوقات فراغت در عصر ما، این است که اکثر متخصصان آموزش و پرورش آن را «از مهمترین مضامین تعلیم و تربیت برای آینده می دانند.» (6)

«موریش» به دلایل پیدایی مساله اوقات فراغت به سبک جدید اشاره کرده، می گوید : «امکانات برای فعالیتهای اوقات فراغت رو به افزایش است، ولی کیفیت فعالیتهایی که هر فرد دنبال می کند تا حدود زیادی نشانگر سابقه اجتماعی و یادگیری اوست. اگر حاصل جمع خوشبختی ما نه فقط به کار، بلکه به اوقات فراغت نیز بستگی داشته باشد، در آن صورت آموزش مدرسه ای باید به طریقی در جهت ارضای موفقیت آمیز این نیاز سوق داده شود.» (7)

نویسندگان کتاب روان شناسی رشد به نقل از «آماتی دومازدیه» می نویسند :

«فراغت، یکی از عناصر اساسی زندگی میلیونها کارگر شده است و ارتباطهای دقیقی با تمامی مسایل مهم مربوط به کار، خانواده، و سیاست دارد... فراغت سه نقش اساسی دارد : «زدودن خستگی، تفریح، و رشد.» (8)

آنگاه به عنوان یک مطلب مهم به این نکته اشاره می کنند که «ازدیاد ساعات فراغت، بسیاری از عادات و آداب و رسوم مردم را چنان دگرگون ساخته که اگر بخواهند فراغت را به بهشت مصنوعی تبدیل کنند و آن را در پرورش شخصیت و قوای معنوی بکار ببرند، یادگیری نوینی مورد نیاز است.» (9)

همچنین، برای برنامه ریزی گذران اوقات فراغت و اهمیت آن در زندگی فردی و جمعی مزایای چندی برشمرده اند که برای رعایت اختصار فقط یک نمونه آن نقل می شود : «نتیجه سازماندهی گروهی اوقات فراغت، ایجاد دایره ارتباطهای انسانی، از میان رفتن اندوه و فعل پذیری و نیز از بین رفتن بی تفاوتی نسبت به زندگی است. با تشویق افراد به دخالت فعال، زندگی روزانه مفهوم جدیدی می یابد و یک روح گروهی... افراد ساکن واحد ساختمانی را به حرکت و امید وامی دارد. سطح ذوقها و سلیقه ها بالا می رود و از آن طریق افکار نو، عادتهای جدید زندگی، و روشهای فعالتر که موجب دلبستگی بیش از پیش انسان به زندگی اجتماعی و فرهنگی رایج می شود شکل می گیرد.» (10)

3 . در اوقات فراغت چه می توان کرد؟

برای سپری کردن اوقات فراغت می توان به فعالیتهای متعددی روی آورد که ذوق و سلیقه و ابتکار فردی، سوابق تحصیلی و تجربی، ویژگیهای شخصیتی، یادگیریهای نخستین سالهای حیات، بخصوص فعالیتهای رایج در محیط مسکونی افراد در سنین پیش دبستانی، رضایت آمیزبودن فعالیتهای مشابه در سالها و ماههای اخیر و دهها عامل دیگر در آن مؤثر است. به همین علت، معمولاً هر کس و هر گروه به اوقات فراغت از یک زاویه نگاه می کند و آن را به شیوه خاص خود می بیند و می گذراند. با این حال، هرگاه بخواهیم فعالیتهای اوقات فراغت را به صورت کلی و صرف نظر از تفاوتهای فردی بررسی کنیم، می توان آنها را در مقوله های زیر خلاصه کرد :

روی آوردن به کارهای هنری و ذوقی مثل نویسندگی و سرودن شعر و تنظیم آهنگ و شرکت در اجرای برنامه های سینمایی، تأثر و مانند آن؛ استفاده از آنچه معلول پرکردن اوقات فراغت دیگران است، مثل رفتن به سینما و تأثر و

گوش دادن به رادیو و تماشای تلویزیون و نظایر آن؛ سپری کردن اوقات فراغت در دامن طبیعت یا در هر نوع هوای پاک و سالم مثل قدم زدن و پیاده روی و کوه پیمایی؛ به سربردن در جمع دوستان و آشنایان برای دید و بازدید؛ کمک به پدر و مادر و خویشان و دوستان برای انجام برخی امور؛ شرکت در مجامع مذهبی و سیاسی و ورزشی و اجتماعی؛ و انجام کلیه فعالیتهای مشابهی که هدف آن کمک به بهداشت روانی و سالمتر ماندن است. به بیان دیگر، «می توان توسعه مهارتهای شناختی و خلاقیت و مهارتهای حسی - حرکتی و فعالیتهای مرتبط با اصلاح رفتار و تعالی شخصیت و اجتناب از آسیب پذیری در اجتماع و زندگی خصوصی» را جزء این عوامل دانست. (11)

4. روش و محل بررسی

برای نظرخواهی از دانشجویان درباره چگونگی گذران اوقات فراغت آنان پرسشنامه ای حاوی 18 پرسش بسته و یک سؤال باز تهیه شد. (12) در قسمت اول پرسشنامه فعالیتهای کنونی دانشجویان در اوقات فراغت و در قسمت دوم آرزوهایشان برای بهتر سپری کردن این اوقات مطرح شد. سپس 160 دانشجو، 80 پسر و 80 دختر، به صورت تصادفی ساده از رشته های مختلف علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رودهن انتخاب شدند تا به پرسشنامه پاسخ دهند. زمان انجام این بررسی، نیمسال اول سال تحصیلی 1374 ه.ش. بود.

5. گروه نمونه آماری و روش نمونه گیری

در تاریخ اجرای این طرح، کل دانشجویان رشته های علوم تربیتی، روان شناسی، علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن حدود 4000 نفر بودند. به این علت، انتخاب 5% آنان به عنوان نمونه موجه به نظر می رسید، هرچند به علت افت پرسشنامه، در نهایت این عدد به 4% (160 پرسشنامه) تنزل کرد.

از سوی دیگر، برای انتخاب نمونه ها سه نکته زیر مورد توجه بود :

- 1 - پاسخ دهندگان بر حسب جمعیت هر رشته تحصیلی انتخاب شوند.
- 2 - از هر دو جنس به نسبت مساوی نمونه انتخاب شود.
- 3 - پاسخ دهندگان به صورت تصادفی ساده انتخاب شوند.

6. نتایج بررسی

با توجه به اینکه سؤالهای پرسشنامه در دو قسمت تدوین شده بود تا هم وضعیت موجود و هم آمانهای دانشجویان را بسنجد، نتایج حاصل از اجرا و تجزیه و تحلیل نیز طبعا در دو قسمت - اما به اختصار - عرضه می شود :

الف - فعالیتهای اوقات فراغت دانشجویان

عمده ترین فعالیتهای اوقات فراغت دانشجویان مورد مطالعه بدین شرح است :

- 1 - به طور کلی 93% کل دانشجویان (96% پسران و 90% دختران) در اوقات فراغت از مطبوعات اعم از روزنامه، مجله، ماهنامه، فصلنامه، و کتاب استفاده می کنند (x) تا به یاری آن هم ساعات بیکاری و کم کاری را پر کنند و هم بر دامنه دانستیهای خود بیفزایند.
- 2 - در استفاده از مطبوعات، نسبت دانشجویان شهرستانی در مقایسه با دانشجویان تهرانی 97 به 87% است.

این آمار نشان می دهد* که به دلایل متعدد از جمله تنوع و تعداد کمتر مطبوعات در شهرستانها، دانشجویان شهرستانی اشتیاق زیادتری به مطالعه مطبوعات دارند؛ یا می توان گفت که امید بیشتری به حل پاره ای از مسایل خود به کمک مطبوعات در سر می پروراند.

3 - 61% دانشجویان، مطالعه روزنامه را بر دیگر مطبوعات مقدم می شمارند و 39% باقی مانده، بیشتر، کتاب غیردرسی و سپس نشریه های ادواری مطالعه می کنند. با* حدس قرین به یقین می توان گفت که دلایل عمده توجه دانشجویان به روزنامه، آگاهی از «مطالب روز» است، - در اینجا روزنامه به معنی واقعی کلمه «روزنامه» یا «نامه روز» است و اخبار را در اختیار خواننده قرار می دهد - . برعکس، کتب غیردرسی و نشریه های ادواری گران است، مطالب آن مناسب نیست، مرتب منتشر نمی شود، به راحتی در اختیار دانشجویان قرار نمی گیرد، عموماً جنبه تخصصی دارد، و مانند آن.

4 - 33% دانشجویان (24% پسران و 42% دختران) گوش دادن به رادیو را جزو فعالیتهای اوقات فراغت خود دانسته اند، در حالیکه 67% آنها از این وسیله ارتباطی استفاده نمی کنند. به این ترتیب،* می توان گفت که مقام رادیو در جامعه دانشجویی مورد بررسی در مقایسه با مطبوعات بسیار پایین تلقی می شود. در عین حال، لازم است اشاره شود که در بررسی حاضر دانشجویان دختر بیش از دانشجویان پسر به رادیو گوش می دهند که علت آن را می توان محدودیت زیادتر دختران در فعالیتهای خارج از منزل جستجو کرد.

5 - بیشتر دانشجویان به استفاده از سینما به عنوان محلی برای گذران اوقات فراغت علاقه چندانی نشان نمی دهند، زیرا جاذبه فیلمها را چندان چشمگیر نمی دانند. در این مورد، فقط 30% دختران و 40% پسران گفته اند که سینما را واجد چنین خصوصیتی می دانند. با این حال، عده دانشجویان شهرستانی که به سینما می روند از دانشجویان تهرانی زیادتر است.

6 - علاقه دانشجویان به ورزش و استفاده از امکانات مربوط در هر دو جنس، تقریباً مشابه است، کما اینکه در فعالیتهای هنری نیز از این بابت بین دانشجویان تفاوت چندانی دیده نمی شود.

ب - آرزوهای دانشجویان برای گذران اوقات فراغت

به طور کلی آرزوهای دانشجویان با بلندپروازی و علو طبع هماهنگی دارد واهم آنها را می توان به شرح زیر خلاصه کرد :

1 - فعالیتهای فرهنگی؛ مثل شرکت در محافل علمی و دانشجویی، مطالعه آزاد، تحقیق، فراگرفتن زبان ترجمه، تدریس، بازدید از آثار باستانی، شرکت در فعالیتهای دانشگاهی، گردش علمی.

2 - فعالیتهای هنری و صنایع دستی؛ نظیر : خیاطی، گلدوزی، آشپزی، مقاله نویسی، فیلمسازی، کشاورزی، دامداری، آهنگ سازی، نمایشنامه نویسی، بازی در تئاتر.

3 - فعالیتهای سیاسی از هر نوع ممکن.

4 - فعالیتهای ورزشی با توجه به امکانات.

5 - سایر آرزوها که الزاماً با اوقات فراغت ارتباط مستقیم ندارد، اما در نوع خود قابل ملاحظه است، نظیر : داشتن وسیله نقلیه، تحصیل در محیط مناسبتر، آسودگی خاطر، امکان مسافرت به داخل و خارج کشور، برخورداری از شرایط ساده تر ازدواج، و تشکیل خانواده.

از لحاظ مقایسه آرزوهای دانشجویان می توان به موارد زیر اشاره کرد :

الف - پسران و دختران در گذراندن اوقات فراغت برای فعالیتهای فرهنگی، تشکیل خانواده و به سربردن با همسر

و فرزندان، کارهای تفریحی و سرگرم کننده، کارکردن در قبال دریافت مزد، آرزوهای تقریباً مشابه دارند، حال آنکه تمایل پسران به امور سیاسی از دختران بسیار زیادتر است.

ب - به طور کلی، دامنه آرزوهای دانشجویان تهرانی از همتهای شهرستانی آنان گسترده تر است، در حالی که دانشجویان شهرستانی برای فعالیتهای ورزشی کمتر ولی برای کارکردن با مزد بیش از هم دوره های تهرانی خود ارزش قابل می شوند. به احتمال زیاد گران بودن کرایه خانه از جمله علل اساسی این امر است.

ج - دختران و پسران تقریباً به طور مشابه کار کردن با دریافت مزد را نوعی فعالیت اوقات فراغت می دانند که هرچند این عمل دقیقاً با هدف پرسشنامه مغایرت دارد، اما به نظر میرسد کثرت گرفتاری مادی جوانان و فشار ناشی از مسائل اقتصادی، آنان را به ابراز چنین موضعی هدایت کرده است.

7. مشکلات دانشجویان برای گذران اوقات فراغت

اگرچه جدول شماره یک به طور تلویحی نشان دهنده مشکلات اساسی دانشجویان برای گذران بهینه اوقات فراغت است، اما به استناد آنچه از پاسخنامه ها برمی آید، عمده ترین مشکلات مذکور را می توان بدین شرح خلاصه کرد :

الف - در گروه پسران مشکلات مادی، اجتماعی، خانوادگی (نداشتن همسر) و تربیتی به ترتیب مهمترین است، حال آنکه این ترتیب برای دختران، مادی، تربیتی، اجتماعی و خانوادگی است. به این دلیل، می توان گفت که جامعه دانشجویی مورد مطالعه، بیش از هر چیز مشکلات مادی دارد و احتمالاً فقر نسبی خانواده ها، گران شدن روزافزون اجناس، مواد مصرفی و غذایی، بویژه شهریه و کتاب، کرایه رفت و آمد و اجاره منزل و موارد مشابه آن از مهمترین معضلات و مشکلات آنان است.

ب - در زمره مشکلات تربیتی و سیاسی و شخصی می توان به کوچک و شلوغ بودن محیط زندگی دانشجویان اعم از خانه پدری یا محل استیجاری، نداشتن همسر، مهمانداری اجباری از اقوام و بستگان و آشنایانی که از شهرستان به دیدن آنها می آیند، یا به هر علت مهمان آنها می شوند، انجام دادن اکثر امور زندگی، به تنهایی برای کسانی که دور از خانواده زندگی می کنند، اشاره کرد. در این مقوله نیز دختران و پسران چندان تفاوتی با هم ندارند.

ج - عوامل روانشناختی، نظیر احساس خستگی، دلزدگی، ترس یا نگرانی از آینده، دلسردی به درس، نداشتن هدف روشن برای آینده و نظایر آن که به طور کلی، معلول عوامل مادی، تربیتی، سیاسی و شخصی است.

8. چند پیشنهاد

با آنکه جداول شماره (1) و (2)، هر کدام به نوبه خود، گوشه هایی از «آنچه را باید انجام داد» آشکار می سازد، اما اشاره ای گذرا به این مقوله برای تأکیدی آشکارتر، و جلب توجه بیشتر، ضروری به نظر می رسد؛ به همین علت پیشنهاد می شود، در برنامه ریزی اوقات فراغت دانشجویان نکات زیر مورد توجه قرار گیرد : (13)

1 - اگر در شهرهای بزرگ یک سینما و در شهرهای کوچک ساعتهایی از یک سینما را به نمایش فیلمهای مورد علاقه جوانان دانشجوی اختصاص دهند و در انتخاب این فیلمها دقت شود که جنبه علمی - آموزشی قوی یا سرگرمی سازنده داشته باشد، ضمن کمک به پرکردن اوقات فراغت دانشجویان، برای آنان امکانات متعدد یادگیری ضمنی یا پنهان نیز فراهم خواهد شد.

2 - تأمین خوابگاه دانشجویی در مناطق نزدیک به مراکز عمومی نظیر بوستان، کتابخانه، زمین یا ورزشگاه و... می

تواند عملاً به دانشجویان شیوه های استفاده بهتر و سازنده تر از اوقات فراغت را بیاموزد.

3 - ایجاد مراکز ورزشی در دانشگاهها و دیگر مؤسسات آموزش عالی به دلایل متعدد از جمله گذران سالم اوقات فراغت، حفظ یا ایجاد تندرستی، زمینه سازی برای تربیت قهرمانان ورزشی و جلوگیری از بسیاری انحرافات رفتاری توصیه می شود.

4 - به طوری که از تفکیک پاسخهای دانشجویان برمی آید، در بین برنامه های رادیویی، اخبار و موسیقی (یا به تعبیر سالهای اخیر «سرود») بیش از بقیه مورد توجه دانشجویان است. اگر اظهارنظر 160 دانشجو را «مشتی نمونه خروار» بگیریم، به این نتیجه می رسیم که برنامه های مربوط به دانشجویان از لحاظ کمی و کیفی، شنوندگان بالقوه را جذب نکرده و لازم است در محتوای آن - و نیز احتمالاً در ساعت پخش آن - تجدیدنظر شود. بی شک، اجرای این پیشنهاد به بررسی زیادتری نیاز دارد.

5 - توسعه فعالیتهای دانشجویی یا کار در قبال پرداخت حق الزحمه از جمله اقداماتی است که باید مورد توجه قرار گیرد. در واقع، با گرفتاریهای نسل جدید دانشجویی، سخن گفتن از اوقات فراغت چندان مفهوم ندارد، چرا که بیشتر دانشجویان در پیچ و خم مشکلات و معضلات اجتماعی گرفتارند. به این دلیل، چنانچه فعالیتهای دانشجویی و از آن میان کار همراه با دریافت دستمزد گسترش پیدا کند، هم در پرکردن اوقات فراغت مؤثر است و هم اندکی از مشکلات مالی دانشجویان نیازمند را حل خواهد کرد.

منابع و پی نوشت ها :

1. برای مثال، علاقه مندان می توانند به منابع زیر مراجعه کنند :
 - ماهنامه تربیت، سال هفتم، شماره 10، 1371 ه. ش.
 - ماهنامه تربیت، سال هشتم، شماره 10، 1372 ه. ش.
 - نشریه شماره 21 انجمن اولیا و مربیان- ایرج شگرف نخعی، تحقیقی در مورد گذراندن اوقات فراغت دانش آموزان، تهران، دانشگاه تربیت معلم، 1350 ه. ش.
 - سیداحمد احمدی، روان شناسی نوجوانان و جوانان، اصفهان : نشر مشعل، چاپ دوم، 1369 ه. ش.
 - علی پورطالبی، چگونگی گذران اوقات فراغت نوجوانان، مشهد، دانشگاه فردوسی، 1352 ه. ش.
2. ایورموریش، درآمدی به جامعه شناسی تعلیم و تربیت، ترجمه غلامعلی سرمد، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، 1373، صفحات 99 تا 298.
3. دوروتی راجرز، روان شناسی کودک، ترجمه و اقتباس غلامعلی سرمد، تهران، نشر آوای نور، 1373 ه. ش، ص 210
4. روان شناسی نوجوانان و جوانان، ص 102 و 110.
5. درآمدی به جامعه شناسی تعلیم و تربیت، ص 72.
6. همان، ص 97.
7. همان، ص 140.
8. حسن احدی، نیکچهره محسنی، روان شناسی رشد، تهران، چاپ و نشر بنیاد، 1370 ه. ش، ص 215.
9. همان.
10. همان، ص 216.
11. ماهنامه تربیت، سال هشتم، شماره 10، 1372، صفحات 111 - 110.

12. این پرسشنامه نخست توسط آقای سیامک صادقی در خرداد 1372 در «دانشگاه آزاد اسلامی رودهن» در سطح 60 دانشجوی علوم تربیتی و روان شناسی اجرا شد، که چون در اجرای آن مشکلی بروز نکرد، سؤالات را برای جامعه دانشجویی مطلوب دانستیم و بررسی حاضر توسط نویسنده مقاله به انجام رسید.

× آنچه بعد از این علامت آمده، استنباط محقق است نه نظر دانشجویان، زیرا تحقیق انجام شده وصفی است و نمی توان از آن به صورت علی نتیجه گیری کرد.

13. شایان یادآوری است که پیشنهادهای پنجگانه با این صراحت، نظر دانشجویان نیست، بلکه استنباط محقق است برگرفته از پاسخهای آنان به سؤالات پرسشنامه؛ اگرچه تا حدودی نیز به تجربه ها و آرزوهای محقق استوار است که البته این گونه پیشنهاد نوشتن اندکی با عرف تحقیق فاصله دارد و لذا خوانندگان، پژوهشگر را عفو خواهند کرد.